

Eğitim Sosyolojisi Yazıları

Cevat ÖZYURT

Modernleşme · Ulus-Devlet
Siyasal Sosyalleşme · Küreselleşme
Çokkültürlülük · Vatandaşlık · Değerler

7. Baskı

Prof. Dr. Cevat ÖZYURT

EĞİTİM SOSYOLOJİSİ YAZILARI

ISBN 978-605-241-025-7
DOI 10.14527/9786052410257

Kitap içeriğinin tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

© 2021, PEGEM AKADEMI

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Pegem Akademi Yay. Eğt. Dan. Hizm. Tic. A.Ş.'ye aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı; mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz ve dağıtılamaz. Bu kitap, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Okuyucularımızın bandrolü olmayan kitaplar hakkında yayınevimize bilgi vermesini ve bandrolsüz yayınları satın almamasını diliyoruz.

Pegem Akademi Yayıncılık, 1998 yılından bugüne uluslararası düzeyde düzenli faaliyet yürüten **uluslararası akademik bir yayınev**idir. Yayımladığı kitaplar; Yükseköğretim Kurulunca tanınan yükseköğretim kurumlarının kataloglarında yer almaktadır. Dünyadaki en büyük çevrimiçi kamu erişim kataloğu olan **WorldCat** ve ayrıca Türkiye'de kurulan **Turcademy.com** tarafından yayınları taranmaktadır, indekslenmektedir. Aynı alanda farklı yazarlara ait 1000'in üzerinde yayını bulunmaktadır. Pegem Akademi Yayınları ile ilgili detaylı bilgilere <http://pegem.net> adresinden ulaşılabilir.

1. Baskı: Ağustos 2017, Ankara
7. Baskı: Mart 2021, Ankara

Yayın-Proje: Şehriban Türüldür
Dizgi-Grafik Tasarım: Müge Çetin
Kapak Tasarımı: Pegem Akademi

Baskı: Sonçağ Yayıncılık Matbaacılık Reklam San Tic. Ltd. Şti.
İstanbul Cad. İstanbul Çarşısı 48/48 İskitler - Ankara
(0312 341 36 67)

Yayıncı Sertifika No: 36306
Matbaa Sertifika No: 25931

İletişim

Karanfil 2 Sokak No: 45 Kızılay/ANKARA
Yayınevi: 0312 430 67 50 - 430 67 51
Dağıtım: 0312 434 54 24 - 434 54 08
Hazırlık Kursları: 0312 419 05 60
İnternet: www.pegem.net
E-ileti: pegem@pegem.net
WhatsApp Hattı: 0538 594 92 40

Prof. Dr. Cevat ÖZYURT

Lisans öğrenimini Ankara Üniversitesi'nde, Yüksek Lisans öğrenimini Kırıkkale Üniversitesi'nde, Doktora öğrenimini İstanbul Üniversitesi'nde tamamladı. *Küreselleşme Sürecinde Kimlik ve Farklılaşma* (3. bs. İstanbul, Açılım Kitap, 2017), *Modern Türk Düşüncesinin Sosyolojisi* (2. bs. Ankara, Kadim Yayınları, 2016), *Erich Fromm'un İnsan ve Toplum Anlayışı* (2. bs. Ankara, Hece Yayınları, 2016) ve *Sosyolojinin Üç Meselesi* (Ankara, Adres Yayınları, 2019) adlı kitapları bulunmaktadır. *Modernleşme ve Gelenekselcilik Arasında Din* (Ankara, Hece Yayınları, 2013), *Sosyal Teoride Din* (Ankara, Hece Yayınları, 2015), *Ziya Gökalp Kitabı* (Ankara, Hece Yayınları, 2015), *Çağdaş Sosyal Teoride Din* (Ankara, Hece Yayınları, 2016), *Türkiye'de Sosyal Teoride Din* (Ankara, Hece Yayınları, 2017) adlı kitapların ortak editörlüğünü yapmıştır. Değerler sosyolojisi, din sosyolojisi, siyaset sosyolojisi, Türk sosyoloji tarihi, küreselleşme, Osmanlı modernleşmesi, milliyetçilik, vatandaşlık eğitimi ve insan hakları konularında çalışmalar yapan Özyurt, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Sosyoloji Bölümü ile Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü öğretim üyesidir.

ÖN SÖZ

Eğitim, hedefleri ve etkileri açısından bakıldığında toplumsal bir olgu, toplumsal bir kurumdur. Onun toplumsal bir olgu olması, diğer toplumsal olgularla zorunlu bir etkileşim içinde olduğunu gösterir. Toplumsal bir kurum olarak eğitim ise bir taraftan toplumun sürekliliğinin sağlanması işlevini yerine getirirken diğer taraftan toplumun istedik bir istikamette değiştirilme, dönüştürülme, olgunlaştırılma veya ilerletilme işlevlerini karşılar. Bu yönüyle eğitim sosyal ve siyasal erk sahiplerinin (geleneksel toplumlarda daha çok dinin, modern toplumlarda ise daha çok devletin, post-modern toplumlarda ise dinin, devletin ve kültür topluluklarının) amaçları doğrultusunda yapılandırılır.

Eğitim müfredatı erk sahiplerinin amaçlarına göre statik veya dinamik bir içeriğe sahip olur. Ne var ki uygulamaya konulan müfredatın başarısı, büyük ölçüde bu müfredatın toplumun kültürel kodlarıyla uyumuna bağlıdır. Eğitim kurumu olan okulun amacı ve planlı eğitim sürecinin yanı sıra, kültür de plansız ve amaçsız biçimde yeni kuşakları bir eğitim sürecinden geçirir. Bu durum bize, eğitimi bir toplumsal değişim/dönüşüm aracı olarak kullanmanın en önemli koşulunun eğitimin uygulamaya konulduğu toplumların/toplulukların kültürel kodlarını bilmek olduğunu gösterir.

Eğitimsizlik birçok sosyal sorunun nedeni olduğu gibi, yanlış planlanmış veya yanlış uygulamaya konulmuş eğitim sistemleri de sosyal sorunlar üreten bir mekanizma olabilir. Madde bağımlısı, suça eğilimli, diplomalı işsiz, insanî ve sosyal duyarlılığı zayıf, üretmeyen veya üretimi/iş hayatın tek gayesi gibi gören, eyleminin (davranışlarının/ürettiklerinin/tükettiklerinin) kendine, başka insanlara, çevreye ve eşyaya vereceği zararları öngöremeyen kuşaklar yetiştiren bir eğitim sistemi okullaşma süresi ve oranı ne kadar yüksek olursa olsun başarısızdır.

Eğitim sosyolojisi, zaman ve mekân içinde eğitim alanındaki süreklilik ve farklılıkları nedenleriyle birlikte ortaya koyan bir di-

siplindir. Toplumlar arası karşılaştırma yapmak, bir toplumun belli dönemleri arasında karşılaştırma yapmak, farklı toplum tipleri arasında karşılaştırma yapmak ve farklı kültür topluluklarında eğitimin özel biçimini kavramak, bu yapılarda eğitime verilen önceliklerdeki değişimi kavramak eğitim sosyolojisinin odağında yer alır. Bununla birlikte bu disiplin sadece eğitim olgusunun betimlenmesini yapmakla kalmaz, olumlu ve olumsuz olguları tespit ederek bunların nedensel analizini yapar. Eğitim politikasının belirleyici ve uygulayıcılarının bu analizden yararlanmaları beklenir.

Bu kitap, eğitim kurumunun son birkaç yüzyılda geçirdiği dönüşümü anlama çabasının bir ürünüdür. E. Gellner'in ulus-devletin "meşru eğitim tekeline sahip" olduğu tespiti ile E. Durkheim'in devlet "ahlâkî disiplinin en kusursuz organıdır" tespiti modern toplumlarda devletin eğitim aracılığıyla değer belirlemede başat konumda olduğunu gösteriyor. Modernitede devletin bu başat konumunu dikkate alarak, modernleşme, post-modernleşme ve küreselleşme olguları gibi büyük dönüşümler bağlamında "siyasal sosyalleşme", "vatandaşlık eğitimi" ve "değerler eğitimi"nin karakteristik özelliklerini ortaya çıkarmaya ve bu özelliklerin Türkiyede ve dünyada XXI. yüzyılda hangi yönde değişim eğilimi gösterdiğini nedenleriyle birlikte anlamaya çalışıyoruz.

Bu yönüyle kitap, eğitim olgusunun ve eğitim kurumunun bir resmini ortaya koymanın ötesinde, eğitim üzerine bir düşünme etkinliği olma özelliğine sahiptir ve okuyucuyu bu düşünme etkinliğine ortak olmaya davet etmektedir.

Örneğin küreselleşme olgusu dünya ölçeğinde işbirliği, dayanışma, bilgi paylaşımı imkânını ortaya çıkararak toplumsallığın alanını genişletmiştir. Toplumsallığın alanının dünya ölçeğinde genişlemesi toplumsal çatışmaların alanının da genişlemesi anlamına gelmektedir. Göç, kültürel melezleşme, terör, ayrımcılık, ötekileştirme, yabancı düşmanlığı, popüler kültür, kültür emperyalizmi, toplumsal tabakalaşma küreselleşme sürecinde yeni görünüm almaktadır.

Artık birey olarak davranışlarımız dünyadaki herhangi bir başka bireyi olumlu ya da olumsuz bir biçimde etkileyebilmektedir. Dünya küçülerek bir köye ya da bir mahalleye dönüşmüştür. Bu durum bireyin tüm insanlığa karşı sorumluluğunu soyut bir fikir olmaktan çıkartıp somut bir ödeve dönüştürmektedir. Küçülen dünyada insanlık yeni bir medeniyet sınavı ile karşı karşıyadır.

Dünya ölçeğinde toplumsal ilişki kurmak, “dünya toplum” ifadesini bir metafor olmaktan çıkartıp gerçekliğe dönüştürmektedir. Bireylerin dünya toplum içinde insanca varolmaları öncelikle bir kavrayış ve kontrol sorunu, yani etik değerler sorunudur. Eğitim kurumlarında evrensel etik değerler ekseninde gerçekleştirilecek bir sosyalleşme dünyayı daha barışçıl daha paylaşımcı ve dayanışmacı hâle getirebilir. Küresel sosyalleşme geleceğin eğitiminde tek sosyalleşme biçimi olmamalıdır. Geleceğin eğitimi yerelliği, ulusallığı ve evrenselliği uzlaştıracak değerler temelinde inşa edilmelidir. 1990’lı yıllar Batılı sosyologların “farklılıklar”la (A. Touraine) ve “öteki”yle (J. Habermas) bir arada yaşama formülü arayışlarına tanıklık etmiştir. Batılı sosyologlar, bu arayışta günümüzde o kadar azimli veya umutlu görünmemekte. Bu tespit bizi karamsarlığa sürüklememeli; dünya hepimizin olduğu için ya da hepimiz aynı dünyada yaşadığımız için hepimiz geleceğin değerlerinin ortaya çıkartılmasında, içselleştirilmesinde ve kuşaklara aktarılmasında aynı ölçüde sorumlu olmalıyız.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	iv
KÜRESELLEŞME, ULUSAL EĞİTİM VE SİYASAL TOPLUMSALLAŞMA	1
Ulusal Eğitimin Tarihsel Gelişimi ve İşlevi.....	3
Ulusal Eğitimin Genel Özellikleri	3
Eğitimi Uluslaştırmanın Siyasal Amaçları	3
Eğitimi Uluslaştırmanın Sosyo-Ekonomik Amaçları.....	4
Ulus Kurucu Olarak Eğitim ve Vatandaşlık Eğitimi	5
Ulusal Eğitimde Siyasal Sosyalleşme ve Vatandaşlık Eğitimi	6
Ulusal Eğitimde Evrensel, İnsancıl Değerlerin Yeri	6
Küreselleşme Olgusu ve Değişen Vatandaşlık Kavramı	9
Vatandaşlık Kavramının Değişimi	10
Dünya Vatandaşlığı	12
Avrupa Vatandaşlığı	13
Aktif Vatandaşlığın Nitelikleri Şunlardır	14
Küreselleşme Sürecinde Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi.....	15
Millî Eğitim Kavramını Yeniden Düşünmek.....	18
Kaynakça.....	21
KÜRESEL VATANDAŞLIĞIN GELİŞİMİ, İMKÂNI VE KÜRESEL DEĞERLER EĞİTİMİ	23
Küresel Toplum	24
Modern Tekli Vatandaşlık Rejimi ve Özellikleri	26
Dünya Vatandaşlığı ve İmkânı.....	28
Dünya Vatandaşlığı ve Ulusal Vatandaşlık: Çelişki mi? Uyum mu?....	31
Küresel Değerler Eğitimi ve Dünya Vatandaşlığı Eğitimi	36
Küresel Eğitim ve Ulusal Değerler	40
Türkiye’de Küresel Değerler Eğitimi.....	41
Kaynakça.....	48
TÜRKİYE’DE EĞİTİM İDEOLOJİSİ VE KİMLİK İNŞASI.....	51
Modern Siyasette İdeolojilerin İşlevi	51

Ulusal Eğitimin Tarihsel Gelişimi ve İşlevi	55
Tanzimat Dönemi	59
II. Abdülhamit Dönemi	61
II. Meşrutiyet Dönemi	62
Tek-Partili Dönem (1923-1945)	64
I. Demokratikleşme Dönemi (1945-1980)	68
12 Eylül Rejimi	71
28 Şubat Dönemi	74
II. Demokratikleşme Dönemi	77
Sonuç	79
Kaynakça	81
ZİYA GÖKALP’TE MİLLET İNŞA ARACI OLARAK DEĞERLER EĞİTİMİ	82
Giriş	82
Gökalp’in Eğitim Biyografisi-I: Öğrencilik Yılları	83
Gökalp’in Eğitim Biyografisi-II: Eğitimci Olarak Gökalp	87
Eğitimin Temel Sorunu	90
Harscı Eğitim ve Medeniyetçi Eğitim Tartışması	94
Ümmet İrfanının ve Dinin Millileştirilmesi	98
Millî Eğitimin Amacı: Millet Yapmak	99
Değerler Eğitiminin Önceliği ve Sınırlandırılması	103
Değerler Eğitiminde Sosyolojinin Merkezi Rolü	107
İlkokul ve Ortaokulda Değerler Eğitimi Verilmemeli	108
Ahlâkın Millileştirilmesi ya da Medenî Değerlerin Dışlanması	111
Dinî Ahlâka Dönüş (Ara Dönem)	114
Medenî ve Batılı Ahlâka Dönüş: Hars-Medeniyet Ayrımının Buharlaşması	117
Sonuç	119
Kaynakça	121
ÇOCUK SOSYOLOJİSİ: BİR GİRİŞ DENEMESİ	122
Çocukluğun Tanımı	122
Aktif Çocukluk Yaklaşımı	124

Sosyal Yapıya Vurgu Yapan (Pasif) Çocukluk Yaklaşımı	125
SOSYAL TEORİDE ÇOCUKLUK	127
Locke'un Çocukluk Anlayışı.....	127
Rousseau'nun Çocukluk Anlayışı	128
Durkheim'in Çocukluk Anlayışı	129
Dewey'in Çocukluk Anlayışı	130
ÇOCUK SOSYOLOJİSİNİN GELİŞİMİ VE GENEL KONULAR... ..	131
Çocuk Sosyolojisinde Varsayımlar.....	133
ÇOCUKLUĞUN TARİHİ.....	134
Tarım Topluluklarında Çocuk.....	134
Sanayi (Modern) Topluluklarında Çocuk.....	136
Sanayi Ötesi Topluluklarda Çocukluk.....	137
FARKLI AİLE TİPLERİ İÇİNDE ÇOCUK.....	138
Aristokrat Ailede Çocuk	139
Burjuva Ailesinde Çocuk	139
Köy Ailesinde Çocuk	140
İşçi Ailesinde Çocuk.....	141
ÇOCUKLUK PARADİGMASININ TARİHSEL DÖNÜŞÜMÜ	141
Geleneksel Çocukluk Paradigması	143
Modern Çocukluk Paradigması	144
Postmodern Çocukluk Paradigması.....	145
ÇOCUKLARIN TOPLUMSAL/SİYASAL KATILIMI	148
ÇOCUK HAKLARI VE BM ÇOCUK HAKLARI SÖZLEŞMESİ	149
Çocuk Hakları	149
BM Çocuk Hakları Sözleşmesindeki Genel İlkeler	153
Çocuk Haklarıyla İlgili Türkiye'de Karşılaşılan Bazı Sorunlar	155
Kaynakça.....	158
EĞİTİM-KÜLTÜR İLİŞKİSİ VE KÜLTÜRLERARASI	
ETKİLEŞİM: TEMEL KAVRAMLAR	160
A. EĞİTİM-KÜLTÜR İLİŞKİSİ	160
Eğitimin Tarihselliği	160
Eğitim ve Sosyalleşme.....	161

Kuşak Çatışması	162
Eğitim-Toplum İlişkisi.....	163
Toplumun Eğitime Etkisi	164
Eğitimin Topluma Etkisi	164
Ulusal Eğitim	165
Ulusal Eğitimin Özellikleri	166
Çağdaş Eğitimin Üç Boyutlu Niteliği.....	167
Eğitimin Bireysel Amaçları.....	167
Eğitimin Ulusal Amaçları.....	168
Eğitimin Evrensel Amaçları.....	168
Demokratik Eğitim ve Okulda Demokrasi.....	169
Geleneksel Eğitim ve Modern Eğitim: Farklılıklar	169
B. KÜLTÜRLERARASI ETKİLEŞİM	170
Kültür Nedir?	170
Kültür ve Uygarlık.....	172
Kültürün Özellikleri.....	173
Kültürün İşlevleri	173
Kültürlerarası Etkileşim ve Kültür Değişmeleri	174
Ulusal Kültür Evrensel Kültür İlişkisi	176
Küreselleşme ve Kültürel Etkileşim	177
C. KÜLTÜRLE İLGİLİ DİĞER KAVRAMLAR	179
Kültürleme (Enculturation)	179
Asimilasyon.....	179
Çokkültürlü Toplum	179
Kültürleşme (Acculturation).....	180
Kültürlenme (Culturation).....	180
Kültür Şoku	181
Popüler Kültür	181
Etnikmerkezcilik ve Kültürmerkezcilik (Ethnocentrism).....	182
Kaynakça.....	183

KÜRESELLEŞME, ULUSAL EĞİTİM VE SİYASAL TOPLUMSALLAŞMA¹

Klasik modernitede eğitim genel, zorunlu, zorunluluk süresince devlet okullarında parasız ve ulusaldır. Ulusal eğitimin temel amacı vatandaş ile toplum arasındaki ilişkiyi kuvvetlendirmektir. Bu nedenle, “siyasal toplumsallaşma” ve “ulusal kimlik kazandırma”, eğitimin temel hedeflerindedir. Devletlerin siyasal yapılarına ve devletlerarasındaki ilişkilerin farklılıklarına göre, siyasal toplumsallaşmanın içeriği değişse de hedefi değişmez.

Günümüzde ise, evrensel değerlerin yaygınlaşması ve birçok sorunun birer küresel sorun hâline gelmesi, eğitimde siyasal sosyalleşmenin içeriğini değiştirmiştir. İnsan hakları, dünya barışı ve dünya sorunları ders kitaplarında daha kapsamlı biçimde yer alırken, ülkeler arası öğrenci değişim programları da geliştirilmektedir. Geleneksel ulusal-eğitim anlayışına uygun olmayan bu durum, eğitim ya da politikayla ilgili çevrelerde olumlu ve olumsuz yönde eleştirilere neden olmaktadır.

Bu çalışmada siyasal toplumsallaşma kavramı çerçevesinde, ulusal eğitim anlayışının tarihsel gelişimi ve değişimi ele alınacak; küreselleşme sürecinde “ulusal eğitim nereye gidiyor?” sorusuna yanıt bulunmaya çalışılacaktır.

Yirmibirinci yüzyılın başlarında, eğitim alanında önemli değişiklikler gözlemlenmektedir. Bu değişikliklerin en dikkat çekici olanı, ulus-devletlerin eğitim politikasının tek belirleyicisi olma özelliğini, yani “meşru eğitim tekeli” (Gellner, 1992) kaybediyor olmasıdır. Bu durumun nedenleri, şöyle sıralanabilir:

- Enformasyonun çoğalması ve kurumsal olmayan eğitimin etkili olmaya başlamasının, okulun eğitici rolünü ikinci plana itmesi.

1 Bu yazı ilk olarak *21. Yüzyılda Kimlik, Vatandaşlık ve Tarih Eğitimi*. Ed. M. Safran ve D. Dilek, İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi, 2008, ss. 211-227’de yayınlanmıştır.

- Ulus-altı ve ulus-üstü politika yapıcılarının eğitim politikasının belirlenmesinde söz sahibi olmaya başlaması.
- Batıda refah devleti krizi ve neo-liberalizmin yükselişiyile eğitim, sağlık gibi kamusal hizmetlerin özelleştirilmeye başlanması.
- Teknolojideki, üretim ilişkilerindeki hızlı değişimler ve yoğunlaşan insan hareketliliğinin yaşam boyu eğitimi zorunlu kılması; devlet diplomasının iş garantisi sağlama özelliğini kaybetmesi (Birzea, 2000).

Ulus-devletlerin “meşru eğitim tekeli” kaybetmesi, ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel alanlardaki değişimlerin bir sonucudur. Bu alanlardaki değişimler sadece devletlerin eğitim üzerindeki politikalarını değil, klasik egemenlik anlayışından vatandaşlık kavramına, devlet-insan ilişkilerinden devletlerarası ilişkilere, tüketim kalıplarından vergi sistemlerine kadar birçok şey üzerinde etkili olmuştur. Küreselleşme olgusu, büyük ölçüde ulusal nitelikli olan toplumsal ilişkilerin ve kurumların yapısını değiştirmiştir.

Okullar kültür, ideoloji ve değer aktarmanın aracı olmaktan çıkmış mıdır? Ulusların ve devletlerin kültür, ideoloji ve değerlerden bağımsız olması mümkün müdür? Ulusal değerler ile evrensel değerler birlikte mi öğretilmelidir? Bu iki değer grubu arasında bir çatışma var mıdır? İçeriği BM, Avrupa Konseyi ve AB tarafından belirlenen Vatandaşlık Bilgisi eğitimi, ulus-devletlere vatandaş yetiştirebilir mi? Bu programlar aracılığıyla oluşturulmaya çalışılan “Avrupa vatandaşlığı” ve “dünya vatandaşlığı” ulusal bağlılığı zayıflatabilir mi? Bu çalışmanın amacı, yukarıdaki soruları cevaplandırarak, ulusal eğitimin geleceği konusundaki belirsizliğin çözümüne katkıda bulunmaktadır.

Çalışmada sırasıyla a) ulusal-eğitimin tarihsel gelişimi, işlevi ve siyasal amaçları, b) ulusal-eğitimde vatandaşlık bilgisi ve siyasal sosyalleşme, c) küreselleşme olgusu ve değişen vatandaşlık kavramı d) küreselleşme sürecinde demokratik vatandaşlık eğitimi ve insan hakları, e) ulusal eğitimi yeniden düşünmek alt başlıkları yer almaktadır.

Ulusal Eğitimin Tarihsel Gelişimi ve İşlevi

Devletin bütün çocuklara okul eğitimi vermesi, Platon'dan itibaren birçok toplum felsefecisi tarafından savunulmuştur. Ancak bu alanda öncü rolü, onyedinci yüzyılda Kuzey Avrupadaki Protestan şehir devletleri oynamıştır. Şehir devletlerinden sonra, ikinci önemli adımı ondokuzuncu yüzyılda ulus-devletler atmıştır. Ulus-devletlerin zorunlu eğitim konusunda irade beyan etmesiyle bu amaca ulaşması ve ulusal eğitimin alt yapısını tamamlaması arasında neredeyse bir yüzyıl geçmiştir. Yirminci yüzyılın başlarında tüm ulus-devletlerde, eğitim ulusallaşmıştır (Heywood, 2003).

Ulusal Eğitimin Genel Özellikleri

- Tüm vatandaşlara eğitim hakkı ve eğitim imkânı verilir,
- Eğitim zorunludur,
- Devlet okullarında temel eğitim parasızdır,
- Eğitim geneldir; tüm okullarda ortak müfredat yürütülür,
- Okullar merkezden denetlenir.

Ulus-devletlerin eğitim alanında tekel oluşturmalarının, okulları yaygınlaştırmalarının siyasal ve sosyo-ekonomik amaçları bulunmaktadır.

Eğitimi Uluslaştırmanın Siyasal Amaçları

- Vatandaşlık haklarının kullanımını geliştirilmek ve yüksek düzeyde siyasal katılım sağlanmak,
- Vatandaşların kamusal yaşama katılımını sağlamak,
- Devlete ve kanunlara sevgi ve bağlılık yaratmak,
- Devlet bürokrasisinde ve askerlik görevinde verimliliği artırmak,

- Ulusa, ulus düşüncesine ve ulusal değerlere bağlılığı sağlamak,
- Vatandaşları ulusal sorunlar hakkında bilgilendirmek,
- Kültürel açıdan türdeş, tek kimlikli vatandaşlar yaratmak,
- Vatandaşları “zararlı” düşüncelere karşı korumak.

Eğitimi Uluslaştırmının Sosyo-Ekonomik Amaçları

- Toplumsal bütünleşmeyi sağlamak,
- Toplumda suç ve kargaşayı azaltmak,
- Sanayi toplumunda işçileri daha verimli hâle getirmek,
- Vatandaşları geleneksel düşünce ve davranış biçimlerinden kurtarmak,
- Uygar insan ilişkilerini ve görgü kurallarını benimsetmek,
- Vatandaşlar arasında birlik ve dayanışmayı geliştirerek, ahlâkî bir topluluk yaratmak.

Ondokuzuncu yüzyılda devletlerin kültüre bakışı siyasallaşmış, okullar siyasal kültürü üretmenin ve yaymanın aracı hâline gelmiştir. Kültür, ulus-devletlere meşruiyet sağlayan bir değere dönüşmüştür. Gellner (1992)’in ifade ettiği gibi, artık “modern insan bir kral, ülke veya dine değil bir kültüre sadâkat göstermektedir”. Özgün nitelikleri olan bir kültüre bilinçli olarak bağlı halk, devletleşmenin ana aktörü hâline gelmiştir. Bu dönemde eğitim, askerlik, kitle iletişim araçları ve devlet bürokrasisi vasıtasıyla çocukların ve yetişkinlerin siyasal sosyalleşmesi için, seferberlik başlatılmıştır (Özyurt, 2006). Ulusal eğitimde sosyalleştirme amacı, meslek edindirme amacının önünde olmuştur.

Ulus Kurucu Olarak Eğitim ve Vatandaşlık Eğitimi

Fransız Devrimi'nden itibaren okul, "ulusun en mükemmel kurumu" hâline gelmiştir. Devrim sonrası Fransa'sında öğretmenlere *enstitütör* (kurucu) denilmeye başlanmıştır, "çünkü onlar artık ulusu kurmakla yükümlüdürler". Eğitimin ulus inşasındaki ve devamlılığındaki önemi, öğretmene ve okula kutsal bir anlam yüklenmesini sağlamıştır (Schnapper, 1995). Ondokuzuncu yüzyıl Avrupa'sında eğitim kavramı, devletin vatandaşlarını inşa etme ve onların davranışlarına yön verme hakkı ve ödevini ifade ediyordu (Bauman, 2003).

Weber (1993)'e göre, modern devletin en belirgin özelliği, "meşru şiddet tekeli"ne sahip olmasıdır. Geçmişte devlet içinde çeşitli kurumların ve toplulukların fiziksel şiddet kullanması olağan karşılanırken, modern devlet içinde fiziksel şiddet kullanma hakkı diğer kurumlara veya bireylere yalnızca devletin izin verdiği ölçüde tanınır.

Gellner (1992)'e göre ise, modern devletlerin en belirleyici niteliği ulusal eğitimidir: "Meşru eğitimin tekeli ele geçirmek, meşru tehdidin tekeli ele geçirmekten daha önemli ve belirleyici olmuştur". Bağımsız bir eğitim sistemini sürdürebilme yeteneği, toplum olabilmenin temel ölçütüdür. Bu yeteneğe sahip olmayı sağlayacak büyüklükte olmayan toplulukların, ulus hâline gelmeleri mümkün görülmemektedir. Ulus olmak, "insan gruplarının büyük, merkezi eğitim almış, kültürel açıdan türdeş birimler hâlinde örgütlenmesi"ni sağlamayı gerektirmektedir.

Ulus-devletler, sahip olduğu yüksek kültürü aktarmak için, kurumsal eğitimi ulusallaştırma ve zorunlu hâle getirme; kurumsal olmayan eğitim ortamlarını da denetleme yoluna gitmiştir (Özyurt, 2005). Bu süreçte eğitim, bireylere kimlik kazandırmanın, onları ulusa ve kültüre bağlı kılmmanın vazgeçilmez aracıdır. Kültür, bir toplumu diğer toplumlardan ayıran en belirgin özelliktir. Kendini diğer toplumlardan kültür aracılığıyla ayıran toplumlar, ulus toplum hâline gelebilmiştir. Uluslar kendilerini, "kültür değerlerinin üstünlüğü ya da en azından eşitsizliği savı" üzerinde temellendirirler